

VIII Termosar och tevekannor 1930–80-tal.

BITTE WENGERT

Thermos och termos

Till färgbild VIII

Thermos är ett varumärke som degenererats och blivit beteckningen på samtliga isoleringsflaskor (termosar). I Åhlén och Holms katalog från hösten 1923 erbjuds läsarna "Äkta Original-Thermosflaskor, de absolut bästa i marknaden förekommande. Namnet "Thermos" är lagligt skyddat och världsberömt." Från och med 1951 kallas samtliga isoleringsflaskor för termosar i samma katalog.

Så här beskrivs termosens 1911 i Gratisbladet, instruktions- och offertorgan för John Fröbergers agenter: "Epokgörande uppfinning! Aeroflaska. Ny, på vetenskapliga grunder konstruerad flaska, besittande förmågan att hålla soppa, kaffe, mjölk m.m. varm i 24 timmar, eller, omvänt, att under 72 timmar hålla drycker m.m. kalla. Flaskan är sålunda av största nytta vid många tillfällen både vinter och sommar såsom vid utflykter, jakt, utarbete o.s.v. Utstyrelsen är synnerligen trevlig med omhölje av lackerad plåt och montering av förnicklad metall. Vid påfyllandet av heta vätskor bör den aktsamheten iakttagas att flaskan först uppvärms, emedan glaset annars kan spricka."

Termosens konstruktion baseras på den engelska fysikern James Dewers (1842–1923) upptäckt, att ett dubbelväggigt glas-kärl med ett lufttomt rum emellan de mot varandra ställda försilvrade väggarna har utmärkta isolerande egenskaper.

Termosglaset måste omges av ett skyddande hölje. Det består nuförtiden av hårdplast eller stål. Tidigare var korrugerad plåt, aluminium, träfaner och bakelit vanliga material. Termosglasen sprack lätt vid snabba temperaturväxlingar och stötar, men separata termosglas fanns att köpa. I Åhlén och Holms katalog hösten 1925 görs reklam för den s.k. stålflaskan märkt "kok-

1. Termos med hylsa av rödlackerad korrugerad plåt och bägare av svart bakelit. Rymd 0,5 liter. Slutet av 1930-talet. Omärkt.

hett', som klarar "de snabbaste och starkaste temperaturväxlingar från iskallt till kokhett utan att man behöver riskera att den spricker. Dessutom tål den snart sagt vilka stötar som helst utan att gå sönder."

De tidigaste termosbägarna är gjorda av aluminium eller förnicklad mässing. I början av 30-talet tillverkades många bägare av ebonitmassa, som är isolerande. Bägaren blev inte varm att hålla i, då man slog i hett kaffe. På 40-talet förekom bägare av ebonit, aluminium och konsthartharts och på 50-talet kom bägare av plast.

När termosen kom ut på marknaden måste den inneburet en stor förändring för gemene mans matsäcksätande. Istället för det ljumma kaffet i glasflaskan, som varit invirad i en tidning eller instoppad i en strumpa, kunde man på middagsrasten dricka hett kaffe, som hållts på termosen redan på morgonen.

2. Termoskannor. Alfi-kannan med förkromat hölje är tillverkad i Tyskland. Den började marknadsföras i Sverige under andra hälften av 1950-talet. Rymd 0,5 liter. Sissi också med förkromat hölje är av schweiziskt fabrikat. Kannan lanserades av Nilsjohan 1958. Rymd 1 liter. June Special med flätat plathölje började tillverkas 1958 av AB Jönköpings vacuumindustri. Rymd 1 liter.

En termos med handtag och snås kallar vi idag för termos eller TV-kanna. I Åhlén och Holms vår- och sommarkatalog 1953 benämns en sådan kanna termoskaraff och i 1955 års katalog kallas den serveringstermos. Det är i TV:ns barndom som den får namnet TV-kanna. Den var då en förutsättning för en stillasittande kväll framför TV:n.

I slutet på 50-talet fanns på marknaden bl.a. den tyska kannan Alfi, Nilsjohans Sissi, båda förkromade, och June Special med korgflätat hölje i plast från Jönköpings vacuumindustri. 1959 lanserades den s.k. Sigvard Bernadotte-kannan i rostfritt stål och under de första åren av 60-talet kom termoskannor med hölje helt i hårdplast t.ex. Kompis, Kaffemoster och Bonette. I början av 60-talet förbättras termoskannorna. Det går att bryg-

Nilsjöhan ska de' va'

Sissi

Nilsjöhans eleganta termoskanna med expanderpropp

I Sissi håller sig hettis rikande varmt i rummet och smakar förtäligt god.
Sissi bevarar också kylan i en dag hos kalla drycker i en säll, tillis, isberget och strösocker.
Sissi har elegant form och är lätt att hålla ut.
Sissi är hemmeträkligt tillbehör tack vare expanderproppen.

... i Börkromad riktpota 85:—
... i Gäggelad platt riktpota 45:50

Prisvärd och rekommenderad av Nilsjöhan Frankrike

Fanns i alla affärer med Nilsjöhan-märket på ration
Nilsjöhan garanterar varan

Nilsjöhan

3. Annonc ur Femina 1959.

ga kaffe direkt i dem. Filterhållaren kan nu placeras stadigt på kannans raka ovankant. Proppen blir också bättre. Den behöver inte längre avlägsnas från kannan vid serveringen utan vrids bara och drycken går att hälla upp.

Referenser

Diverse varukataloger, reklamtryck och priskuranter.

Form 1960–1975.

Husmodern 1921–1929, 1958–1965.

Intervju med Bo Bengtsson, Hammarplåst AB, Tingsryd.

Svenska akademiens ordboksredaktion, Lund.

Åhlén och Holms varukatalog 1908–1961.

Portabla värmekällor

Till färgbilderna VI och XII–XIII

En av 1500-talets viktigaste bostadstekniska nyheter var införandet av fönsterglas. I Sverige började under Johan III en inhemsk tillverkning av sådana. Kungen var vid mitten av 1580-talet sysselsatt med att bygga om sitt slott i huvudstaden, Tre Kronor. I sammanhang med kungliga slottsbyggen förekom en betydande import av fönsterglas från Frankrike och Tyskland.

Medeltidens borgar med sina tjocka murar hade djupa fönstermyggar av skottgluggstyp. De ersattes allmänt i tidens slottsbyggnader efterhand av höga fönster, som räckte upp till taket. Rummen fylldes med ljus från sexdelade och smårutiga kolossal-fönster. Ett bekymmer var, att de många fönstren med otäta fogar släppte in vind och kyla. Så ökades problemen med uppvärmningen, som redan var stora genom den väldiga rumshöjden. Man sökte komma tillrätta med värmeproblemet genom att elda ständiga brasor i de stora, öppna spisarna och i kakelugnar.

Tidens cheminéer och kakelugnar var emellertid otillräckliga som värmekällor, inte bara i slott och borgar. Extra anordningar för uppvärmning krävdes för olika behov. För skilda syften tillverkades och användes flyttbara värmebehållare. De går under olika namn i äldre tiders inventarieförteckningar och andra dokument: glööfat, eldfat, eldbecken, fyrbecken, fyrfat, eldpannor och fyrpannor. På 1570-talet tillverkades sålunda vid Vattholma mässingsbruk i Uppland "eldbecken" och "eldpannor" för det kungliga hovets räkning och samtidigt importerades "messingsfyrfannor". I ett auktionsprotokoll från 1694 efter Marie Sofia De la Gardie noteras "2 st. Eenfötter eller höga Fyrfat".

Föregångare till fyrfat och fyrpannor fanns redan under anti-